

הספרייה הניידת – קווים לתולדות שירותי הספריות הניידות בעולם

עדינה בר-אל

תאריכים: ספרייה ניידת, ניידת ספרים, ספרייה ציבורית – סניפים. Bookmobile, Mobile Library

תקציר

הספרייה הניידת מביאה את הספר אל הקורא. הניידת מופעלת בדרך כלל באזורים בהם האוכלוסייה דלילה. בארצות שונות דרכי המעבר קשות ביותר, ולפיכך יש בעולם ניידות שונות – עגלות הרתומות לבעלי חיים, ספינות, רכבות, חשמליות, וזאת נוסף על כלי רכב בעלי גלגלים, כמובן, שהותאמו לצורך זה. הניידות פועלות בכל העולם. בארה"ב, קנדה ובריטניה שרות זה מפותח מאוד, וכך בארצות סקנדינביה. בשאר ארצות אירופה – פחות. בארצות מתפתחות באפריקה, אסיה, דרום-אמריקה ומרכזו החלו הרשתות לפעול בעזרת אונסקו. יש ניידות שמספקות ספרים למקום מסוים, ולאחר מספר חדשים מבקרות שם שוב ומחליפות את המלאי. ויש ניידות שמספקות שרות אישי, בהן הקורא נכנס לניידת, מתייעץ עם הספרן ובוחר לעצמו ספר. בארצו פועלות ניידות מסוג שני. בתל-אביב ובירושלים, לדוגמא, הן משרתות את השכונות החדשות הצומחות ומתפשטות. יש ניידות במסלולים קצרים בני כמה שעות ויש בני כמה שבועות. אך המשותף לכולם – המאמץ להביא את הספר אל הקורא המתגורר במקום מרוחק ממרכז שיש בו שרות ספרייתי מסודר. המאמר דן בהתחלת שירותי הניידות בארצות שונות בעולם ומציין סוגי ניידות שונים, שנוצרו תוך התאמה לתנאי המעבר בשטח.

הקדמה

הספרייה הניידת היא בעצם סניף של ספרייה ציבורית מרכזית. המונחים Book Mobile או Mobile Library מרמזים על מהות השירות – הוצאת ספרים מבין כותלי הספרייה והבאתם אל אזור המגורים של הקוראים. קיימות צורות שונות של שירות: שירות אישי – המבוסס על ביקור קבוע (שבועי בדרך כלל) של הרכב בכל תחנה; הקורא נכנס אל הניידת, בוחר לעצמו ספר ומקבל שירות ישיר מן הספרן; או שירות למרכז השאלה – כאשר הניידת מביאה חבילות ספרים למקום מסוים ומשאירה אותן שם עד לשובה לאחר מספר חודשים עם מלאי ספרים חדש.

ניקח כדוגמה ניידות הפועלות כיום בירושלים ובתל-אביב:

בתל-אביב פועלת ניידת אחת, המשרתת שכונות אלה: מעוז אביב, תל ברוך, רמת החייל, שיכון דן, נאות אפקה א, רביבים, רמת הטייסים, תכנית ל, נאות אפקה ב ואזורי חן. על פי עדותה של המנהלת, ד"ר אורה נבנצאל, יש ביקוש לשירות זה והשאלות הספרים בניידת רבות. השירות ניתן בשעות אחר-הצהריים. בכל תחנה מבקרת הניידת פעם בשבוע.

בירושלים פועלות שתי ניידות, אחת מהן נרכשה לפני חודשים מספר והיא משוכללת ומצוידת כיאות. על פי עדותו של המנהל, מר מאיר ליאני, ניתן השירות בשכונות אלה: גבעת מרדכי, גילה ג, גילה ה, קרית מנחם, קרית יובל, רמת שלמה, הגבעה הצרפתית, שכונת פת ורמת שרת. הניידות מבקרות פעמיים בשבוע בכל תחנה.

מסתבר שספריות אלה, המספקות שירות אישי, נותנות מענה לצרכים הנובעים עקב התרחבות הבנייה והתפרשות הערים. הספרייה הניידת משרתת שכונות חדשות שבהן אין עדיין ספרייה קבועה, או שכונות בעלות אוכלוסייה מצומצמת, שאינה מצדיקה הקמת ספרייה קבועה.

להלן נסקור את ההתחלות וההתפתחויות של הספריות הניידות בעולם ובארצו. יש לציין, שהספריות הניידות לא היו מוגבלות לכלי רכב על גלגלים בלבד. ידוע על ניידות ספרים השטות בספינות ובדוברות, ברכבות, בחשמליות, במטוסים ואפילו באמצעות בעלי-חיים הרתומים לעגלות.

ליקטנו מספר דוגמאות של ספריות ניידות ברחבי העולם. שמנו דגש על ההתחלות (בעיקר במחצית ראשונה של המאה העשרים), וכן השתדלנו להדגים גם ניידות לא קונבנציונליות, שמתאימות עצמן לתנאי השטח בארצות השונות.

ראשיתן של הספריות הניידות בעולם

מתי החלו שירותי הניידות? מי היה החלוץ? ניצנים ראשונים היו במאה ה-19 - באנגליה ובארה"ב.

ב-1817 - ארגן כומר אנגלי בשם סמואל בראון שירות נייד לכפרים וליישובים קטנים ומרוחקים. הוא היה משאיר בכל יישוב ארגו ובו כ-50 ספרים. התושבים החליפו ביניהם ספרים אלה עד לשובו של הכומר לאחר מספר חדשים (Kelly, 1977). ועוד דוגמה מאנגליה: ב-1859 הובאו ספרים לבני המכונאים בווריינגטון באמצעות עגלה הרתומה לסוס. שרות זה פעל במשך שלוש שנים, ופסק עקב היעדר תמיכה כספית (Eastwood, 1967; Jordan, 1970).

בארה"ב הופעלה ב-1830 'ספריית ספרים'. הסירה עגנה בכל נמל מספר שעות, ולעיתים אפילו יום שלם. הקוראים שילמו כ-2 סנט לשעת קריאה או כ-10 סנט למשך כל זמן שהותה של הסירה במקום (Kelly, 1977)¹.

שירות מסודר וקבוע החל בארה"ב: במרילנד בשנת 1904 שלחה הספרנית מרי טיטקומב² את השרת יהושע תומס עם סוס ועגלת קונקורד להשאיל ספרים בתחנות כפריות. הספרים נישאו בארגזים. השרת ערך שלושה מסעות בשבוע בממוצע, וביקר בכ-30 תחנות, רובן ממוקמות ליד פסי-רכבת או מסלולי הכרכרה. נוצרה מערכת יחסים טובה בין השרת

הקהל, וב-1905 - שופרו התנאים ותומס יצא את הכפרים בעגלה הרחומה לצמד סוסים. העגלה הזו היתה גוף שחור דמוי קופסא ובה 250 ספרים. בגלל הדמיון בין רכב זה לרכבו של הקברן, כונתה הניידת 'עגלת המוות', ובתחילה היא עוררה מעט חשש בלב הכפריים. אך עד מהרה התקבלה השירות בברכה והיה נפוץ. ספרייה ניידת זו עברה ב-16 מסלולים שונים, כ-500 מייל מרובעים במסע שארך 4 ימים. באוגוסט 1910 נהרסה עגלת הספרים, כאשר התנגשה ברכבת בעת הצוטה את פסי-הרכבת. תומס לא נפגע, אך העגלה התנפצה. שירות הניידות חודש ב-1912, לאחר שהוקצבו לעניין \$25,000. אז נרכשה מכונת מותאמת. אחר-כך נוספו עוד ניידות, ושירות זה המשיך עוד שנים רבות במחוז וושינגטון (Brown, 1967).

ספרייה נוספת שהפעילה ניידת היתה הספרייה הציבורית של פלייפילד, אינדיאנה. ב-1916 החל שירות השאלת ספרים באמצעות מכונת פורד שכורה, ששופצה לצורך זה. היה בה מקום רק לכ-400 ספרים. למכונת זו היו דלתות זכוכית בצדדיה, שנפתחו כמו דלתות של ארון והציגו בפני הקוראים את תכולת הרכב.³ כדי לספק ספרים לכורים במכרות, החל ביוני 1919 שירות ניידת באוטובוס מטעם הספרייה הציבורית של היבינג, מיניסוטה. ניידת היבינג שירתה כ-20 כפרי כורים וכן מחנות זמניים ששימשו כורי ברזל במחוז סטונץ. אוכלוסיית המקומות הללו נעה בין 200 ל-2,000 איש. באזור של 165 מייל מרובעים היו 27 מחנות קבועות להשאלת ספרים. כיוון שהכורים היו בני לאומים שונים, ספקו להם ספרים בשפות שונות: אנגלית, קרואטית, פינית, צרפתית, גרמנית, יונית, איטלקית, נורווגית, פולנית, פורטוגזית, רוסית, סרבית, סלובקית, ספרדית ושוודית. בשנת 1952 הופסק שירות זה מסיבות כלכליות, אך מכל רחבי ארה"ב הגיעו הצעות לעזרה לניידת זו, וב-1966 צורפה ספרייה היבינג למערכת אזורית גדולה יותר ושירות הניידות חודש.

הניידת הראשונה בדרום ארה"ב היתה בצפון קרוליינה. הספרנית קלרה קרופורד מזורה גייסה לעזרה את ארגון קיוואיס, שרכש משאית. המשאית כונתה 'מיס קיוואיס', ומסעה הראשון היה ב-1923. בתחילה התרכזה הניידת בשירות לבתי-הספר, אך ב-1926 החלה בשירות גם לבתי הקוראים. בצפון קרוליינה, שבה רבים הכפרים מן הערים, התרבו הניידות במהירות. בתקופת מלחמת העולם השנייה פעלו כ-10 ניידות בבסיסים צבאיים: ב-1948 היו 71 ניידות ב-81 מחוזות; ב-1966 היו 111 ניידות ב-98 מחוזות.

במדינת ניו-יורק החל שירות הניידות ב-1931. הניידת נקראה 'מובי דיק'.⁴ הניידות ברחבי ארה"ב הלכו והתרבו, ובמקביל פורסמו מאמרים ודו"חות על מחקרים בנושאי הניידות.⁵ מספרים לדוגמה: ב-1950 היו בארה"ב 603 ניידות; ב-1954 היו 919; ב-1963 פעלו 1,400 ניידות; וב-1965 כ-2,000 ניידות. גם בקנדה מפותחת מאוד רשת הניידות (Brown, 1967), ובאיים הקריביים החל שירות הניידות ב-1975 (White, 1983).

כאמור לעיל, היתה בריטניה חלוצה בנושא הניידות. שירות זה נפרץ ביותר באנגליה, סקוטלנד, וולס וצפון אירלנד. השירות החל בגלסגו ב-1903, כאשר התעברו חבילות ספרים לתחנות שונות. ניידת עם שירות השאלה אישי לקוראים החלה לפעול בפרת-שיר ב-1920, ועד סוף 1952 פעלו 34 כלי רכב ב-30 מקומות; עד 1962 פעלו 79 ניידות מטעם שבעים מועצות ועיריות באיים הבריטיים (Eastwood, 1967).⁶ גם במדינות סקנדינביה מפותח מאוד שירות הניידות.

בשוודיה הבעיה היא, שהאוכלוסייה מפוזרת ויש מרחקים גדולים בין יישוב ליישוב. לכן קיימים סוגים שונים של ניידות: מכונות, רכבות וספינות. שירות הניידות מאפשר אספקת ספרים גם ליישובים קטנים ומרוחקים, שהדרכים אליהם משובשות. השירות הכפרי בארץ זו החל ב-1950, והעירוני ב-1951. תוך מספר שנים גדל מספר השאלות הספרים באופן משמעותי. במחוז Norrbotten, לדוגמה, עלה מספר ההשאלות תוך שמונה שנים ל-60,000 (Horrocks, 1961). בארץ זו יש דגמים מיוחדים של ספרייה ניידת. דגם אחד הוא הרכבת. הספרייה הציבורית של Kiruna החלה ב-1950 להשתמש ברכבת בדרך Narvik-Lulea בימי א', בהם פסי הרכבת פנויים.

דגם נוסף הוא השירות הספרייתי הצף. באיי שטוקהולם שוכרים ספינות פעמיים בשנה, באביב ובסתו. שירות זה מיועד לדייגים, לבוני ספינות ולמשפחות המתגוררות בחופים. סיור של ספינה אורך 10-11 יום, במהלכו מושאלים ספרים, והקוראים משתמשים גם בחזר הקריאה של הספינה, שיש בו כתיב-עת (Horrocks, 1961).

גם בנורווגיה מכתוב המצב הגיאוגרפי את נחיצות שירות הניידות. התושבים חיים בקהילות קטנות, מרוחקות זו מזו. הם חוזר ליבשה ומפריד בין חלקי הארץ השונים. הפיורדים ארוכים ביותר. נוסף לכך, יש בתוך הארץ הרים גבוהים מאוד וסלעים ענקיים. קיימים יישובים שניתן להגיע אליהם רק בספינה ולא בדרך היבשה. ספריות מרכזיות בכל מחוז דואגות לאספקת שירותים ליישובים הקטנים והמפוזרים. הספריות באזור ברגן הפעילו ספינת השאלה בשם Abdulla בספטמבר 1959. הספינה ביקרה ב-150 מקומות באזור. בתחילה ערכה הספינה שני סיורים שנתיים, כל אחד בן שלושה שבועות. ומאז אוקטובר 1960 נמשך כל סיור ארבעה שבועות. הספינה נשאה 7,000 ספרים במכלים של 30 עד 60 ספרים בכל אחד. בכל תחנה התמנה אחד התושבים כאחראי לספרייה הקטנה, שכל המלאי שלה הוחלף מדי חצי שנה, בביקור החצי שנתי של הספינה. בנורווגיה קיים גם שירות נייד באוטובוסים, שהוכח כזול ביותר (Bygstad, 1961).

פינלנד ארץ האגמים היא גם ארץ הניידות. ההתחלה היתה צנועה – בעגלה ובסוס הובילו ספרים ב-1913–1914. אחר-כך חלה הפסקה עד 1952, כשהחל שירות ממונע (Eastwood, 1967). השרות בארץ זו הלך והתרחב. ב-1985 פעלו

בפינלנד כ-250 ניידות. בלפלנד, לדוגמה, הפעילו שני שלישים מכל הרשויות המקומיות שירותי ניידות. פינלנד נעשתה 'ארץ הניידות' (Saarinen, 1985).

באיסלנד קיים שירות ניידות מצומצם, שהחל ב-1969 (Gunnarsdottir, 1983).

בבריט המועצות ב-1948 היו כלי רכב, ובשנות החמישים נוספו רבים, במיוחד באזורים חקלאיים. יש גם 'ביבליוקופטר' (Eastwood, 1967). דוגמה לשירות בברייה"מ: ברפובליקת Yakut בצפון (סיביר) מורכבת האוכלוסייה מצידים, דייגים, עובדי יערות ומגדלי איילים. הספרות האזורית הפעילו מספר גדול של ניידות: 2,077 ניידות שירתו 50,000 קוראים, שהם כשישית מכל תושבי הרפובליקה הזו (Stepanov, 1980)⁷.

בגרמניה החלו להפעיל ניידות ב-1926. אחד הניסיונות הראשונים היה במינכן ב-1928. חשמלית הובילה מלאי של 200 ספרים. המטרה היתה לבדוק את דרישות המשתמשים בחלקים שונים של מינכן, במטרה לתכנן שירות באמצעות רשת החשמליות. אולם היתה בעיה של צפיפות התחבורה (Horrocks, 1961).

באוסטריה הופעלה ניידת ראשונה באפריל 1958 בווינה. הניידת היתה בנויה בצורה מיוחדת: חללה הפנימי מופרד ע"י מחיצות ל-3 חלקים: חדר קריאה, חדר לקטלוג ולייעוץ של הצוות וחדר עם ספרים להשאלה. בעת פעילות תרבותית הורמו המחיצות ונוצר חלל גדול לצורך הרצאות, קריאת שירה והקרנת סרטים.

בבלגיה החל שירות הניידות בפברואר 1959 באנטוורפן.

בצרפת היתה ההתחלה ב-1956, והניידות שימשו בעיקר להובלת ספרים ולא להשאלה אישית (Horrocks, 1961). ניידת מיוחדת הופעלה בצרפת באזור הדרום-מזרחי של המדינה – רכבת ספרים שהופעלה באפריל 1957. כל סיור שלה היה בן 33 ימים, במרחק של 1,500 מייל עצרה הרכבת ב-26 מרכזים. אוכלוסיית המשתמשים היתה עובדי הרכבת ובני משפחותיהם, כ-12,000. במספר. היו ברכבת גם חדרי קריאה עם ספרי ייעוץ וכתבי עת (Didier, 1959).

ביוון החל שירות הניידות ב-1957 בפרוייקט של הקרנת סרטים. ב-1961 נרכשו עוד שתי ניידות, והן שירתו 342 מרכזי השאלה.

ב-1961 החל מומחה מטעם אונסקו לארגן שירות ניידות גם בעירק, בבגדד (Horrocks, 1961).

יש לציין, שאונסקו פעלה רבות בפיתוח שירותי ניידות והחדרתן למדינות החברות בא"ם.

בהודו, החלוצה בהפעלת הניידות היתה הספרייה הציבורית של דלהי. שירות הניידות החל בארץ זו ב-1953 ושירת גם אזורים עירוניים וגם כפריים. השירות ניתן לאוכלוסייה מגוונת מבחינת השפות: דוברי הינדי ואורדו וגם מעטים דוברי אנגלית (Tandon, 1958).

בסינגפור החל השירות עם ניידת שנקנתה ב-1957 בעזרת תקציב של אונסקו. ואחר-כך רכשה הממשלה ניידות נוספות. כיוון שבמחוזות השונים של סינגפור מדברים בשפות שונות, תוכננו כונניות נשלפות נפרדות מתוך הניידת לספרים בשפות אלה: מלאית, טמילית, סינית ואף אנגלית. וכך הוצג בכל מחוז מלאי ספרים בשפה שונה (Seng, 1976).

ביפן היתה ההתחלה ב-1946 במקום בשם Kochi. השירות היה באוטובוס ישן.

ב-1948 הופעלה ניידת בדגם אמריקני, עם מדפים פתוחים. תוך עשר שנים צמח היקף השירותים, וב-1958 היו ביפן 78 ניידות (השייכות ל-51 ספריות ציבוריות). הניידות ביפן שימשו בעיקר להעברת ספרים ממקום למקום והפקדתם, ולא להשאלה אישית. כמו כן הן שימשו כ"ניידות תרבות" – צוות הניידת צריך היה להיות מעורה בחיי היום יום של התושבים ולעזור וליעץ בתכנון חיי הקהילה. היה גם שימוש באמצעים אור-קוליים, ובמקומות חקלאיים, לדוגמה, השתדלו לקדם את החקלאות ע"י הצגת טכניקות חדשות (Watanabe, 1958).

באילנד הדרכים לכפרים היו מיועדות לעגלות בלבד, וקשה היה לרכב מנועי לעבור בהן, לפיכך התארגנה ב-1957 ניידת לא קונוונציונלית בעזרת אונסקו: עגלה רחומה לסוס פוני, שהביאה ספרים לכפרים. לעגלה היו שני גלגלים, עם רצפת במבוק וגג להגנה מפני הגשם. בתוכה היו כונניות ספרים, שאפשר להוציאן החוצה. בחניה נפתח הגג והצל על הקוראים, שבהרו ספרים מתוך הכונניות שהועמדו בחוץ, ליד העגלה (AngleMyer, 1958)⁸.

ניו-זילנד היא ארץ הזקוקה לניידות כיוון שהמרחקים בה עצומים, לעיתים 5,000 מייל בין מקום מגורים אחד למשנהו. השירות התבסס על הובלת ספרים ממקום למקום והשארתם שם, ולא על שירות אישי בניידת. בגלל המרחקים הגדולים יוצאים ספרני הניידות לסיורים בני 16-24 שבועות, ומוכן שהם לנים בניידת. הם מגיעים לחוות בקר בעמקים, למרכזים של גוזזי צאן במקומות גבוהים, למחנות ביערות ואף לכת-ספר קטנטנים שיש בהם רק מורה אחד או שניים. הדרכים שבהן הניידת עוברת הן צרות ופראיות. לעיתים הדרך מסתיימת לפתע והתושבים מחכים עם מריצה כדי לשאת את הספרים ולחצות עימם גשר מתנדנד ורועע על פני נהר. ניידות ניו-זילנד מבקרות בכ-1,000 תחנות בשנה, שלושה ביקורים שנתיים בכל אחת. הספרים נשארים ב'ספריות' ממוקמות במקומות מגוונים: משרדים, בתי-ספר, בתים פרטיים, חנויות, בתי-כלא, בתי-מלון, בתי חולים, מחנות ביער ואפילו מאחורי בר משקאות.

ב-1949 החלה לפעול ניידת ראשונה גם באוסטרליה. בסידני הופעלה לראשונה ניידת ב-1955. זה היה סמיטריילר שנשא 5,000 ספרים וביקר ב-11 תחנות במשך 4 ימים בחודש. ב-1961 כבר פעלו ברחבי אוסטרליה 15 ניידות, רובן סמיטריילרים שנשא

3,000-5,000 ספרים כל אחת (Horrocks, 1961).

באפריקה:

בניגריה החל הפרוייקט ב-1957. בעזרת אונסקו נרכשה באותה שנה ניידת מתוצרת אנגליה, שהתאימה לנוע בשטח טרופי. וזו הכילה בין 1,500 ל-2,000 ספרים. השירות החל במאי 1958. היו לניידת 20 תחנות ביישובים הכפריים. היא ביקרה בבתי-ספר, קולגים למוזרים, חזרי קריאה (Horrocks, 1961). בטנזניה, שקיבלה עצמאות ב-1961 (אז נקראה טנזניקה) והתאחדה עם זנזיבר, היו בעיות אלה: המדינה היתה גדולה ורוב תושביה מפוזרים בכפרים, ללא קשר קהילתי ביניהם. חלק מהם למדו קרוא וכתוב בגיל מבוגר (ב-1969 היו 67% אנלפבתיים וב-1977 רק 15%). השפה הלאומית – סוואהילית. השירות הספרייתי הנייד החל בטנזניה כבר ב-1961 בעזרת מומחה בריטי בשם Broome (Kaungamno, 1985). בגאנה היתה ההתחלה ב-1958, כאשר ניידת העבירה 450 קופסאות ספרים למרכזי השאלה או לבתי קוראים (Horrocks, 1961). אחד הספרנים תיאר, שלעיתים היו מגיעים אל ביתו של חוואי, וכשהוא נעדר מביתו, חיכתה ניידת הספרים במשך שעות עד לשובו של האישה הביתה (Cornelius, 1958).

גם באמריקה הדרומית והמרכזית ניכרה השפעת אונסקו בהחדרת השירות: בקולומביה סופקה ניידת ראשונה ב-1956. היו בה 2,000 ספרים והיא שירתה בחמישים תחנות בשבוע. לפרו העניקה אונסקו ניידת ב-1958 והיה בה גם ציוד אור-קולי. בברזיל החל שירות הניידת קודם לכן, ב-1948, בהשאלת ספרים לעובדים במקומות עבודתם.

ראשיתן של הניידות בארץ-ישראל

השנים הראשונות לקיומה של המדינה התאפיינו, כידוע, בגלי עלייה נרחבים מארצות שונות. העולים שבאו לארץ בהמוניהם בתוך זמן קצר, יושבו בעיקר בעיירות ובמושבים. יישובים אלה היו זקוקים לשירות ספרייתי מוגבר, עקב היותם מרוחקים ממרכזים עירוניים ועקב היות תושביהם עולים חדשים, דוברי שפות זרות וחלקם אינם יודעים קרוא וכתוב. כמו כן היו היישובים קטנים מכדי לבנות בכל אחד מהם סניף קבוע של ספרייה, לפיכך היה צורך להביא את הספרים אל התושבים באמצעות ניידות. מודעות לנושא אנו מוצאים במאמר משנת 1959 מאת דליגיש, שהיה מנהל היחידה לספריות ציבוריות במשרד החינוך. מדבריו מסתבר שבשנה זו לא היו עדיין שירותי ניידות, אך תכננו שירות כזה. דליגיש מציין, שהספרן צריך לקרואל הספר אנשים אשר לא מכבר למדו קרוא וכתוב. כמו כן הוא מתייחס לסוג הספרים הנדרש: מכיוון שאנשים מקבלים עתה, בבגרותם, חינוך יסודי, הם זקוקים לספרים קריאים בלשון פשוטה ומובנת בקלות (דליגיש תשי"ט). גם בסקירה על ספריית עזתה שבנגב הצפוני משתקף רקע זה. המנהל, בן-צבי, מזכיר את החיילות שעוסקות בביעור הבערות ואת ההורים ביישובי העולים, המתקשים בקריאה בעברית ושואלים ספרים בעברית קלה, בדיוק כמו ילדיהם בבית הספר היסודי (בן-צבי תשכ"ז).

בישראל נערכו סקרים לבדיקת מצב הספריות הציבוריות בארץ (בן-נעים תשל"ט). מתוך סקרים אלה אפשר ללמוד על מידת התפתחותן. סקר ראשון בוצע ע"י יד אדמונד ג'יימס דה-רוטשילד, במגמה ליעל שירותים לסניפים ביישובים קטנים ומפוזרים. המטרה היתה לבנות רשתות של ספריות אזוריות שבהן יש ספרייה מרכזית גדולה ואליה מסונפות ספריות של יישובים קטנים. הסקר בוצע ביוני 1962 ונבדקו ארבעה אזורים בארץ. מסקנות הסקר וההמלצות פורסמו בספר 'הצורך בספריות אזוריות בישראל, סקר 1961-1962' (יד רוטשילד תשכ"ט). בין השאר הומלץ על הפעלת ניידות באזורים: קרית גת, נצרת ונהריה. בעקבות הסקר החליטה קרן יד רוטשילד להקציב 3.5 מיליון ל"י להקמת ספריות אזוריות, לדוגמה באזורים לוד וקרית גת (דליגיש תשכ"ה).

סקר שני נערך ב-1968, וממנו מסתבר שהיו בשנה זו 8 רכבים, ששימשו כספריות ניידות: חמש מכונות בבעלות של רשויות מקומיות, אחת של תנועת המושבים בבעלות הוועד הפועל של ההסתדרות ושתיים בבעלות 'ויצו' (גולן תשכ"ט).⁹ מתוך מסמכים שמצאתי בתיקים של מחלקת ההדרכה לספריות ציבוריות¹⁰ מסתבר שסוף שנת 1975 היתה שנת פריחה לספריות הניידות. נוספו בה שמונה רכבים לשש ספריות ציבוריות.

לאחר תוספת נכבדה זו היה צפוי ששירות הניידות בארץ ימשיך ויתפתח. אולם לא כך היו הדברים. על-פי דיווחים של מנהלי ספריות ציבוריות, בתשובותיהם בשאלונים שהעברתי ב-1986–1988, נראה ששירות הניידות בארץ הלך והצטמצם. הסיבה הנפוצה ביותר לביטול שירות הניידות היא בניית ספרייה קבועה באזורים שונים. מכאן שהניידת שימשה כאמצעי זמני במקומות שבהם לא היתה ספרייה קבועה. גורם שני כבד משקל להפסקת פעילות הניידת הוא הגורם הכלכלי: מנהלים ציינו מחסור בתקציבים הן למימון שוטף של השירות והן לאחזקת הרכב ולחידושו בעת הצורך.

הערות

1. את שתי הדוגמאות של Kelly מצטט טנצ'ו במאמרו (ראה ביבליוגרפיה).
2. מספריית מחוז וושינגטון בהגרסטון מרילנד, שהוקמה ב-1898.
3. עדויות על ספריות ניידות ראשונות אלה ואחרות יש בכתב העת בשם "הספרייה המחוזית עם משלוח ספרים כפרי" [תרגום חפשי], שיצא לאור בערך ב-1929 והופץ ע"י [Association of Assistant Libraries] ALA. כאן מזכרת

- הניידת של פליינפילד וספריות דומות בגאס סיטי ובאטיקה, שתיקה באינדיאנה. עוד הוצאה של ALA בשם 'עגלת הספרים' מזכירה את המקומות הנ"ל.
4. על פי עדותו של נשיא חבר הנאמנים של הספרייה הציבורית של דלמר, ניו-יורק, הוא כתב זאת ב-1959 בכתב העת של ספריות ניו-יורק בשם 'הסימניה'.
5. ב-1948 פרסמה ALA דו"ח בן 60 עמודים על מחקר שנעשה על סמך שאלונים לספריות שהפעילו ניידות, ובכך ניתן עידוד לספריות נוספות להפעיל ניידות. ב-1951 יצא דו"ח נוסף שעסק בקביעת סטנדרטים. בעיקר הודגש נושא הרכב ומספר הספרים שעליו להכיל, לא פחות מ-1,200. ב-1960 הקדיש כתב העת Library Trends גיליון שלם לניידות בעריכת הרולד גולדשטיין. וב-1963 הוציאה ALA מסמך ובו סטנדרטים של שירות הניידות.
6. נתון אחר יש במאמר משנת 1961 מאת Horrocks: לטענתו יש בשנה זו 250 ניידות פועלות ברחבי בריטניה (שם, עמ' 30). ייתכן שכוונתו של Eastwood היא 79- ספריות מפעילות ניידות, ומספר הרכבים הוא אכן 250.
7. המספר נראה לי מוגזם, וייתכן שהוא טעות דפוס. כיוון שבכל רחבי ארה"ב מספר הניידות ב-1965 היה כ-2,000, קשה להאמין שברפובליקה אחת בבריה"מ יפעילו למעלה מ-2,000 כלי רכב כספריות ניידות. או שמדובר בכלי רכב קטנים עם כמה עשרות ספרים כל אחד.
8. צילום של ניידת תיילאנדית הרתומה לשני סוסי פוני נמצא באנציקלופדיה החינוכית, ג (1967), עמ' 606.
9. במקור אחר, המנתח את הסקרים, מזכירים בן-נעים ושביט 9 ספריות ניידות (יד לקורא, תשל"ט, עמ' 14 בטבלה). באדיבותו של מר בן-נעים, מנהל המחלקה לספריות ציבוריות במשרד החינוך והתרבות.)

The Bookmobile - An Overview of Mobile Library Services in the World
by Adina Bar-El

Synopsis

Mobile libraries that bring books to readers operate primarily in sparsely-populated areas. In certain countries accessibility is hampered by local conditions and means of transportation vary accordingly - from animal-drawn carts, boats, trains and electric trams - in addition to specially-designed wheeled motorized vehicles, of course. In the United States, Canada and the UK this kind of service is well developed; also in Scandinavia. In other European countries, less so. In developing countries of Africa, Asia, South and Central America mobile library systems have begun to operate with the aid of UNESCO.

There are mobile units that supply books to a particular geographic area as a whole, returning after several months to exchange books. Other systems furnish individualized services - providing access to individual readers, who may visit the mobile library and choose a book with the help of the librarian. Israeli mobile libraries operate according to the latter model. In Tel Aviv and Jerusalem, for example, they serve newly-constructed neighborhoods. Some mobile libraries frequent their readership on a weekly basis, others every several weeks. All are designed to "bring books to the reader" in peripheral areas where regular on-site library services are lacking.

The article provides an overview of the beginnings of mobile operations elsewhere in the world - including modes of transportation adopted and adapted to meet local conditions.

Teaching hyperactive children requires reduction of tension, while at times it appears that teachers are drawn into negative forms of reciprocal feedback leading to mutual negative stimulation and reinforcement - a vicious circle leading ultimately to a "blow-up" and total breakdown in communication. Further research is needed to describe in detail the dynamics of feedback between the educator and the hyperactive child, to aid teachers in avoiding the pitfalls while mobilizing reciprocal feedback in a positive manner to reduce tension and nurture tolerance between the teacher and the problematic child, as described above.

Ethologic research methods integrated into a systemic approach do not necessarily require an intuitive understanding of the child's behavior and may be able to provide suitable research tools for dealing with exceptional children. In that ethological techniques concentrate on actions that can be

described in exact terms, they can provide a solid base for comparison between exceptional and normal children. The authors recommend adopting this method of inquiry in research, and in treatment and dealing with exceptional children.

ביבליוגרפיה

1. בן-נעים, ו', 'הספרייה הציבורית בישראל בראי הסטטיסטיקה', יד לקורא, יח (תשל"ט), עמ' 12-24.
2. בן-צבי, מ', 'עוללות הספרייה האזורית עזתה', יד-לקורא, יח (תשל"ה), עמ' 237-242.
3. גולן, ק', 'מבעיותיה של הספרייה הציבורית בישראל', יד לקורא, י (תשל"ל), עמ' 112-121.
4. דליגישי, י', 'התפתחות הספרייה הציבורית בישראל', יד לקורא, ח (תשכ"ח), עמ' 1-7.
5. דליגישי, י', 'הספרייה הניידת והקהל הרחב', יד לקורא, ו (תשי"ט), עמ' 26-30.
6. הצורך בספריות אזוריות בישראל: סקר, יד רוטשילד, ירושלים תשכ"ד, עמ' 83.
7. סטנצ'ו, א', 'פעולות השלמה ושרותים מורחבים בספריות צבוריות בישראל' יד לקורא, כב (תשמ"ו), עמ' 10-33.
8. Angelmyer, m. "The Library That Goes Places", UNESCO Bulletin for Libraries, vol. 12 (1958), pp. 1-3.
9. Brown, E.F. Bookmobile and Bookmobile Services, N.Y. 1967
10. Bygstad, J. "Books by Boat and Bus in Norway", UNESCO Bulletin for Libraries, vol. 15 (1961) pp. 327 – 328.
11. Conelius, D. "On Trek with the Mobile Library in Ghana", UNESCO Bulletin for Libraries, vol. 12 (1958) pp. 206 – 207.
12. DiDier, F. "the Bibliotrain in France", UNESCO Bulletin for Libraries, vol. 13 (1959) pp. 56 – 57.
13. Eastwood, C.R. Mobile Libraries and Other Public Library Transport, London 1967.
14. Eastwood, C.R. "Mobile Libraries: Past, Present and Future", Mobile Libraries, (Paper and Discussions at The Mobile Library Meeting. Norton Radstock Thechnical College), July 1965.
15. Horrocks, S. Hargreaves, J. "Bookmobile Operation over the World", Library Trends, vol. 9 no. 3 (1961), pp. 360 – 373.
16. Jordan, R.T. Tommorrow`s Library Direct Access and Delivery, N.Y. 1970, pp. 16-20
17. Kaungamno, E. "The Case of Tanzania Library Services", Canadian Library Journal, vol. 42 (1985), pp. 185 – 187.
18. Kaungmno, E. "The Function and Activities of Tanzania Library", UNESCO Bulletin for Libraries, vol. 29 (1975), pp. 242 – 248
19. Kelly, T. Books for the People, London 1977.
20. Saraimen, H. "Finland, The Country of Mobile Libraries", Scandinavian Public Library Quarterly, vol. 18, no. 2 (1985), pp. 42 -45
21. Seng, C. "mobile library in Singapore", Unesco Bulletin for Libraries, vol. 30 (1976), 218 – 233
22. StePanov, P. "New Forms and Methods of Library Service to Ethnic Groups and Minorities in the North of the USSR, Library Trends, vol 29 (1980), pp. 317 – 323
23. Tandon, M. "At the Doorstep of Our Readers", UNESCO Bulletin for Libraries, vol. 12 (1958), pp. 190 – 191
24. Watanabe, S. "Bookmobile of the Kochi Citizen`s Library Japan", Unesco Bulletin for Libraries, vol. 12 (1958), pp. 204 – 205
25. White, L.G. "Small Public Libraries in the Commonwealth Easter Caribbean; Towards More Efficient Services", International Library Review, vol. 15, no. 2 (April 1973), 173 – 176

